

Szémánné Veres Gabriella

KÖLTŐ NAGY IMRE VERSKÉZIRATAI A BIHARI MÚZEUM IRODALMI GYŰJTEMÉNYÉBEN

A Bihari Múzeum irodalmi gyűjteményének jelentős hányadát képviselik a Költő Nagy Imre hagyatékából került kéziratos versek, tárgyi emlékek és egyéb írásos dokumentumok. A múzeum ezeket a dokumentumokat még alapításakor, 1974-ben kapta a költő lányától, Nagy Rózától. Az elmúlt 40 évben természetesen volt alkalom és lehetőség a Nagy Imre-hagyaték tanulmányozására. Ezt bizonyítják azok a tanulmányok, elemzések, melyek időről időre megjelennek a költővel kapcsolatban.

A Bihari Múzeumban 40 lapon kéziratban található versek nagyobb részét már korábban kiadták, azonban az irodalmi gyűjtemény ellenőrzésekor azt tapasztaltam, hogy néhány vers nem szerepel a Nagy Imre-verskiadások között. Összevetve a kéziratokat a *Tücsök a máglyán* című kötet 1986-os kiadásával, a Bakó Endre által szerkesztett 2002-es *Percnyi tavasszal*, valamint Balogh Ferentz bibliográfiájával, összesen nyolc vers, illetve verstöredék vár arra, hogy a nyilvánosság elé tárják. Úgy gondolom, a Nagy Imre-kutatás teljessé tételéhez ezek a versek is szükségesek. Ezen kívül egyfajta megemlékezés is jár a közel 120 éve született „pórok költőjének”.

Nagy Imre 1896. október 23-án született Sárrétudvariban, zsellércsaládban. A szegénység egész életére, majd költészetére is rányomta bélyegét. Hat elemit végzett, ez volt minden iskolája. A napszámossághoz több nem is kellett. Ő azonban többre vágyott a lehetőségek hiányának ellenére is. A versírásra való hajlamát eleinte falusi rigmusíróként mutatta meg. Lakodalmakra, temetésekre egyaránt írt rímes, ritmikus szövegeket. Versei először 1927-ben a Magyar Faluban jelentek meg, majd a Kelet Népe, a Híd, a Szabad Szó, a Válasz hasábjain publikált.

Életkörülményei nem tették lehetővé, hogy a nagyobb nyilvánosság előtt rendszeresen megjelenjen. Nem volt rá pénze, hogy a fővárosban próbálkozzon az irodalmi bemutatkozással, Sárrétudvariban pedig a hozzá hasonló sorsú embereknek sem pénze, sem érdeklődése nem volt a költészetre.

1928.január 2-án vette feleségül Rác Zsófiát, akivel családot alapított. Gyermekeikkel és a nagyszülőkkel éltek együtt a szülei házában, amit verseiben következetesen viskónak nevez. Élete nagy része betegeskedéssel telt. Gyermekkori sérülése miatt egyik karját alig tudta használni, később pedig gyógyíthatatlan betegsége miatt szenvedett sokat. A berettyóújfalui kórházban dr. Zöld Sándor kezelte. 1942.december 5-én halt meg.

Költészetét életében nem tudta megmutatni szélesebb közönségnek. Első alkalommal a Magyar Falu című hetilap jelentette meg verseit. A jobboldali ellenzéki lap arra vállalkozott, hogy a falusi népköltőket nyilvánosságához juttatja. Ez jó lehetőség volt Nagy Imrének a bemutatkozásra.

Az első irodalmi sikert is a Magyar Falunak köszönhette. 1929. július 27-én, a sárrétudvari községházán vehette át ünnepélyes keretek között a Magyar Falu költői versenyének díját, a versírás bronztulipánját (1. kép). Egy évvel később Sinka István is megkapta ezt a díjat. Mindez azonban kevés volt ahhoz, hogy irodalmi rangot nyerjen költészetük.

1. kép. Nagy Imre bronztulipánja

A Magyar Falu nem irodalmi lap volt, de egyéb publikálási lehetőségek viszont csak szűkösen adódtak.

Verseit saját elmondása alapján a napszámban, vagy este, a munka végeztével írta, amikor ideje volt rá. Elsősorban a családot kellett eltartania, aztán ha maradt idő, energia és kapott leselejtezett papírokat a községházáról, akkor verset is írt. A napszámot egészítették ki a lánykérő versek, lakodalmi köszöntők, halotti búcsúztatók.

A Bihari Múzeum kéziratai közt található a *Sándor és Ilonka esküvőjére*¹ című köszöntő és a *Csend az Adrián*², mely „*Dr Balla János urnak és kedves feleségének igaz tisztelettel*” ajánlással van ellátva.

Sándor és Ilonka esküvőjére

*Mint a kikeletnek legszebb virágai,
Úgy nyílik szívünknek most legszebb vágyai,
S Tihozzátok repül ezen levelünkben,
Jó kívánságunkkal szívünkben, lelkünkben
Magunk nem mehetünk, csak lelkünket küldjük.
Boldogságotoknak szívünkből örülünk.
Legyen szép az az út, melyre most léptetek.
Nyíljanak rózsái egy boldog életnek,
Sohsem szakadjon el a szívetek láncsa,
Amely összeköti a szép boldogságra.
Szeressétek egymást igaz szerelemmel,
Soha el nem hulló viráglevellel.
Életetek fája szép bimbókat hajtson,,
Melyre a jó Isten sok dús áldást adjon.
És nyúljon el hosszan éltetek folyása,
Ne legyen sohasem annak hervadása.
Nyíló verőfényben, virágmosolygásban,
Rózsaszín örömben, arany boldogságban
Éljetek egymással, egymás szerelmében
A jó Isten áldást sugárzó kedvében...
-Ezeket kívánjuk szívünkkel, lelkünkkel,
Felétek áradó, hű szeretetünkkel!...*

¹ Leltári szám: BM VI.74.1.30.

² Leltári szám: BM VI.74.1.31.

Csend az Adrián

*Zeng a hullámverés az Adria partján,
Fehér habléányok hullámtűkre ragyog.
Ömlik a Nap fénye a vízre szelíden,
S a bárkákat lágyan ringatják a habok.*

*Álmodik a tenger, csend nyújtózik vizén,
S a fénycsókos parton alusznak a pálmák,
A karcsú sirályok, a gyöngyálmú sellők
Adria leányát álmodozva várják.*

*Nyugszik most a tenger, nem zúgja a sorsot,
Vitorlát, árbocot nem ráz rajta vihar,
Két hű, lángoló szív dobban most feléje
A szerelmük édes zengő dalaival...*

*Adria leánya sorsa hajójával
Kikötött egy csöndes, poros falu ölén,
Messze a tengertől egy hű szívre talált
Isten szárnya alatt, Magyarország földjén.*

*Hajója árbocán nyíló virág leng most-
Hisz sokat hánykódott tűzzászlós hajója,
Zord szirtek, zátonyok, viharok dobálták-
Most a kikötője ezer piros rózsa.*

*Pihen most hajója, s szép csókszárnyú vágyak
Suhannak el oda, ahol zúg a tenger-
Adria leánya hű férje karjain
Ringatja a szívét, tele szerelemmel.*

Már a 30-as években összegyűlik egy kötetre való verse, amelyek alkalmasak lennének kiadásra, de csak 1940-ben sikerül megjelentetni Püski Sándor kiadónál a *Holtak derese* című kötetet. Ekkor már ismeri és kapcsolatban van a népi írókkal, Sinka István, Veres Péter, Szabó Pál mellett Móricz Zsigmond is elismeri tehetségét és a Kelt Népe hasábjain kap nyilvánosságot. Hiába jelent meg kötete, szélesebb réteg még így sem ismeri költészetét. A *Holtak deresét* a biharnagybajomi vásáron árulja, inkább kevesebb, mint több sikerrel. A kiadó példányokkal fizette a tiszteletdíjat is.

A kötet előszavát Sinka István írta, aki így méltatja a hozzá hasonló sorsú költőtárs kötetét: „*Ahhoz az egyszerű és magától értetődő dologhoz, hogy ezt a verseskötetet a szerzője, Nagy Imre útra bocsátja, nem kell semmiféle előszó. Se az enyém, se a másé. Hogy ezt a pár sort mégis ide írom, azért teszem, hogy ne legyen nagyon magányos ez a kötet, ha netalán az emésztők, a csámcsogók foga alá kerül.(...) Én tudom bizonyosan, hogy ezek a versek méltóak arra, hogy beleáramoljanak a magyar irodalomba.*”

Versei nagyjából lírai dokumentumok a sárréti szegények világáról. Pontosan festi meg a nyomorúság minden részletét, hiszen maga is ebben él. Természeti képei mindig a saját környezetét idézik, és ezek többnyire negatív hangulati töltést hordoznak.

„*Ha valaki, hát ő csakugyan a sárréti falu fájdalmasan poros világából gyöngyöz-teti a költészetet: pókok, patkányok, ökrök, pocsolyák, vakondtúrások adták ott az élet mindennapi kereteit; olyan helyszínen jegyezte kútágasra, hodályfalra a megélt fájdalmakat és tapasztalatokat s az emberi arcokat, a megérett szépségeket; a régholt apák emlékét, az anyja álmát a lepkeszárnyon, a diófán ülő varjakat és a vén eperfák haldoklását.*”³

Negatív töltéssel bír a tövis, a lapu, mely több versének képi anyagát adja, így a *Tövisék és lapuk nőnek itt*⁴ kezdetű verstördékben is a nyomorúságos élet, a reménytelen létállapot kifejezői a gyomok.

*Tövisék és lapuk nőnek itt
az árokparton, kapum előtt,
rest vagyok irtani, nincs időm–
eleget gyomlálom a mezőt!*

³ Czine 1987:121.

⁴ Leltári szám: BM VI.74.1.37.

*Hadd nőjjön a tövis a lapun!
Úgy szép a szegény háza tája,
úgysem jár itt olyan kényes úr,
ki a sorsomat megutálja.*

*Az utca itt gyomos és füves,
s az őrző eb mind magyar fajta,
kócos, koloncos s unalmában
a végrehajtót most is ugatja*

*Aki tavaly itt járt az utcán,
s felírt könyvébe három tyúkot,
a tyúkoknak nem volt gazdája-
három tyúk három felé futott.*

*Napszámra lányok virágos kertje
nevet itt föl a nyári napra.
Béreseknek itt nyílik virág,
szegfű, gyöngyvirág, rózsza, ibolya.*

Nagy Imre költészetében a szerelmi motívumok jóval kisebb számban fordulnak elő, mint a szegénység versei. Ez az életrajz ismeretében teljesen érthető. Érdekes, hogy szerelmi témájú versei nem a felesége alakját idézik. Bakó Endre ennek okát a paraszti szeméremben, illetve a megkeseredett életben látja.⁵ A kéziratok között a *Várlak egy kútnál*⁶ címűt (2.kép) Kiss Margit budapesti kézimunka tanárnőnek ajánlja. Romantikus képsorhoz kapcsolja a lírai én érzéseit. A betyár és a pórlány szerelme, valamint az üldöző zsendár képe akár balladai képsor is lehetne. Egyes elemzők Sinka István hatásának vélik a balladai témákat, Bakó Endre azonban cáfolja ezeket a feltevéseket. „Életanyagának, előadásmódjának kétségtelenül vannak balladai vonásai, de míg Sinkánál a ballada a meghatározó kifejezési forma, mint az »alulsó ország«, az elhagyott pásztorvilágból fölrémlő emlék, addig Nagy Imre költészetében tematikailag saját jele ne dominál. A ballada ugyanis, mint lírába oltott epikai műnem, mindig múlt idejű.”⁷

⁵ Lsd. Bakó 2004: 56.

⁶ Leltári szám: BM VI.74.1.28.

⁷ Bakó 2004: 56.

A népi idillt megzavarja az utolsó sorok melankóliája. Lírájának jellegzetes madara, a pacsirta ebben a versben is megjelenik. A témával foglalkozók egyetértenek abban, hogy a dalos madár, a költő lírai önarcképe.

Szintén szerelmi motívumokat tartalmaz erotikus képsorokkal kiegészülve az *Emlékül Nagyságos Békei Koós Judit művésznőnek*⁸ címmel ellátott vers is.

Várom egy kútnál Kiss Margitnak

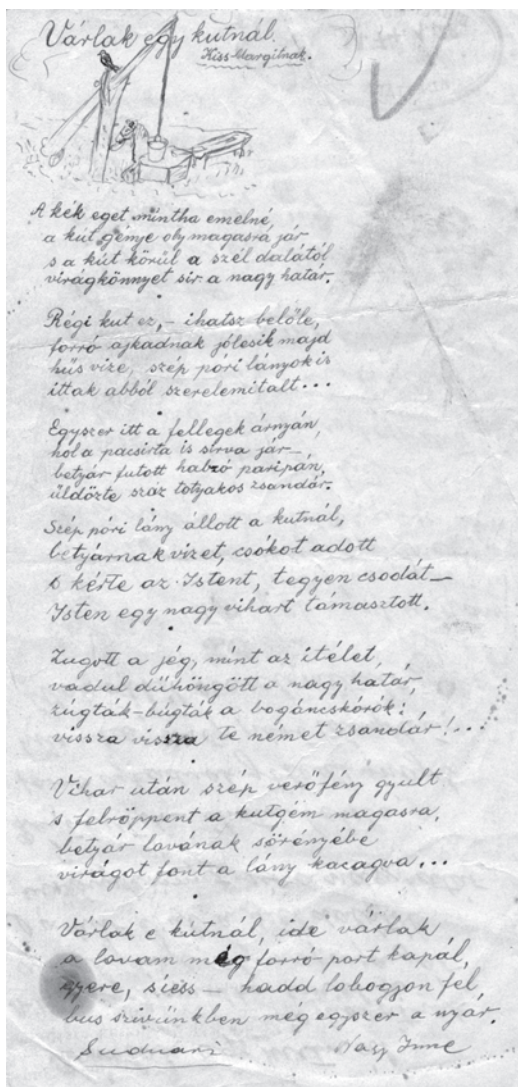
A kék eget mintha emelné,
a kút gémje oly magasra jár,
s a kút körül a szél dalától
virágkönyvet sír a nagy határ.

Régi kút ez, – ihasz belőle,
forró ajkadnak jólesik majd
hűs vize, szép póri lányok is
ittak abból szerelemittalt...

Egyszer itt a fellegek árnyán,
hol a pacsirta is sírva jár-,
betyár futott habzó paripán,
üldözte száz totyakos zsandár.

Szép póri lány állott a kútnál,
betyárnak vizet, csókot adott
s kérte az Istent, tegyen csodát-
Isten egy nagy vihart támasztott.

Zúgott a jég, mint az itélet,
vadul dühöngött a nagy határ,
zúgták-búgták a bogáncskórók:
vissza, vissza Te német zsandár!...

⁸ Leltári szám: BM VI.74.1.32.

*Vihar után szép verőfény gyúlt,
s felröppent a kútgém magasra,
betyár lovának sörényébe
virágot font a lány kacagva...*

*Várlak e kútnál, ide várlak
a lovam még forró port kapál,
gyere, siess – hadd lobogjon fel,
bús szívünkben még egyszer a nyár*

Emléklül Nagyságos Békei Koós Judit művésznőnek

*Babylon szép lánya! ki szívemen táncolsz,
S hószín csípőiden aranykígyót hordasz–
Édes mosolygásod csorgasd a szívembe,
Zavard föl a vérem, nem baj, ha megrontasz!*

*Keressünk egy lugast a perzselő nyárban,
Lehűttni vérünket a virágok árnyán
S míg parázna vágyunk virággá kinyílik:
Legyen a szerelmünk ragyogó szivárvány.*

*S míg tünemény tart: legyen mámoros csend!
Vérünk lobogjon csak, reszkessen a testünk.
Elrejtnek bennünket a nyíló virágok,-
Nem látja senki, hogy édes bűnbe estünk.*

*Csókunk muzsikál csak, s rózsaszírmok hullnak,
És mi elszédülünk a kéjben, a lázban,
S mintha egy elzüllött isten álma lenne:
Babylon szép lánya a költő karjában..*

*Ha vérünk elcsitul, poharunk kiürül,
S feledjük a csókot, a kéjt, a szerelmet-
Táncos lábod alatt meghal az én szívem,
Kacagva tiprod, mint a rózsalevelet.*

Nemcsak a pacsirta, hanem az alföldi táj többi madara is megjelenik a versekben. Így *Varjak a diófán, Darvak a falum egén, Galamb a mezőn, Verebek lakodalmán, Sas a viharban, Kuvikárnyas éjszakában* csak néhány cím kiemelve. A Bihari Múzeum kézíratai közt a *Verebek a bodzafán*⁹ című azon versek közé sorolható, mely a nincstelenségről ad hiteles leírást. A verebek sem szállnak a szegény asztagjára, hiszen tudják, hogy ott nem találnak ennivalót. A pap, az uraság, a zsidó gazdagabb halmokat rak a kényékből, azokon a madarak is dőzsölhetnek. „ *Nagy Imre verseiben kétszer-háromszor valóban előfordul negatív előjellel a zsidó szó, de ez nem faji előítélet.(...)Nagy Imrének nem voltak antiszemita beütései, ha ő a zsidó szóval jelzett valakit, akkor nem a zsidóságot értette általában, hanem konkrét személyt, a zsidó kocsmárost, bőrkereskedőt, uradalmi ispánt.*”¹⁰

Szemléletesen érzékelteti a vagyoni különbséget a madárijesztőnek kirakott kabát, melyet a béres is megirigyel. Viszont a gazdagnak a kabáton kívül puskája is van, és ez az igazi hatalom ad tekintélyt neki. A verebek és a nincstelének a fegyver előtt ugyanarra a szintre kerülnek.

Verebek a bodzafán

*A bodzafán kövér verebek
csiripolnak, ugrálnak vígan,
telt a begyük, boldogan élnek
a nyár robotos napjaiban.*

*Idő és sors mindenkit tanít,
az uraság bölcsen tudja már,
hogy a veréb nem fél a rongytól,
mert sokat lát, akármerre jár.*

*Dőzsöltek már minden asztagon,
jól tudják, hogy kié a nagyobb,
nagy a papé, de még annál is
láttak nagyobb, dúsabb asztagot.*

*Megszokta már szeme a rongyot,-
Inkább fél a ruhás uraktól,
mert az úrnak puskája is van
s rájok durrant a bokor alól...*

*A zsidóét, s olyan kabát van
ijesztőnek rája kitéve,
hogy a béres irigyli szegény,
elcserélné rongyait érte.*

*A bodzafán kövér verebek
csiripolnak, s vígan ugrálnak,
dőzsöltek már sok asztagon, de
az enyémre még sohasem szálltak.*

⁹ Leltári szám: BM VI.74.1.29.

¹⁰ Bakó 2004: 58.

A kilátástalan helyzet megrázóan pontos leírása a *Nagypénteki lófűrösztés*¹¹ című vers is. A költeményben a nagypénteki népszokást is feleleveníti. Ezen a napon az állatokat kihajtották a folyóhoz, és le is fűrösztötték őket, hogy ne legyenek betegek. Konkrét helymeghatározás is megjelenik a Berettyó folyóra utalással, ami pontosítja a „*lovat fűrösztő magyarokat*” sort. Ezek a magyarok a költő földijei, a bihari parasztemberek.

A versben megjelenő ostor is visszatérő szimbolikus eleme a Nagy Imre-verseknek. Az utolsó versszak teszi egyértelművé, hogy az általános magyar sorsot énekli meg a költő: hiába csattog az ostor, a magyar keserű füstöt szív a pipán. Értelmetlen a lázadás a reménytelen helyzettel szemben.

Nagypénteki lófűrösztés

*Isten jobbjáról látja Jézus
a sorsot, s a jeges habokat,
s a hosszú böjtű, rossz sipkájú,
lovat fűrösztő magyarokat.
Poros töreken aszalt gebék
evickélnek a jeges vízben-
Isten jobbjáról látja Jézus,
de nincs ereje, hogy segítsen.*

*Az abraknak itt más útja van,
adóba kell a zab, a haszon,
marad a rüih, és ékeskedik
a ló marján, vagy a horpaszon.
Favirágzásra megjön a keh,
jön a zsidó és jön a cigány
s nyúznak, alkudnak és a magyar
keserű füstöt szív a pipán.*

*Zúg a szél, és zúg a Berettyó,
a babonát öröké hajtja:
Nagypéntek hajnalán fűröszd meg
a lovat, hogy a rüih ne marja!
Kinn a parton csattog az ostor,
hull a nagypénteki hópehely,
s a holtra fáradt fakó, deres
karót rág majd, többé nem legel.*

A *Dong a nyár*¹² kezdetű verstöredéket a népi motívumok használata és a költői képek használata teszi figyelemre méltóvá. A „*fáradt puszta*” metafora a korábbi Nagy Imre-versek hangulatához igazítja a töredéket. A második sorban található „*száraz sze-*

¹¹ Leltári szám BM VI.74.1.31.

¹² Leltári szám BM VI.74.1.32.

lek” alliteráció sziszegő hangjai a negatív hatást fokozzák. A kígyó, hal, csillag jellemző szimbolikus díszítő motívumai a népművészetnek. A lajbigombot elvesztő kisbojtár értékteremtő alkotóként áll elének, akinek ebben a melankolikus hangulatban semmihez nincs kedve. Az egész verstörődék az állóképszerűséget sugallja, a pusztá a maga mozdulatlanságában a Nagy Imre költészetére jellemző esélytelen élet képeit vetíti ki.

*Dong a nyár és a fáradt pusztán
izzó, száraz szelek nőttek-
s tüzes csillag egy lajbi gomb
porában a szelelőnek.*

*Kígyót, halat, csillagokat,
s zápor utáni jó kedvet:
virágot s mi azt legeli:
rézszeeggel kivert lófejet.*

*A kis bojtár vesztette el
s megsíratta, elfeledte-
ostornyélre szép csodákat
faragni most még sincs kedve.*

*Ott búsong csak a kút árnyán
álmából búsan rettent fel-
Egy gólya tán Pannónia
utolsó gyíkját nyelte el...*

A fent közölt költemények, töredékek elsősorban dokumentumértékük miatt fontosak. A korábban megjelent versekhez képest új képi anyagot nem adnak a Nagy Imre-életműhöz.

A kéziratok egy része illusztrált. A költő kisebb ceruza-, vagy tintarajzokat készített egyes versekhez, a költemények tartalmához igazodva.

Ezek a versek felidéznek azoknak a szegény napszámosoknak az életét, akik Sárretudvariban mindennap a megmaradásért küzdöttek és köztük annak a parasztembernek a sorsát, aki tehetséget kapott a versíráshoz, de lehetősége a nyilvánosság elé lépésre csak nagyon szűkös volt. Hegyesi János, a Nagy Imrével jó barátságot ápoló parasztköltő így emlékszik vissza:

„Tragédiája volt, hogy a nagy költői lélek jelentéktelennek látszó, gyenge fizikumú, beteges, igénytelen testben rejtőzött nála. Egyik oka ez volt, hogy mindenütt közönnnyel fogadták, és ő nem bírta ezt a rideg közönyt áttörni. Ha megbántották, ő nem tudott visszautni, mert nem volt harcos, lázadó lélek.”¹³

Szerencsére faluja nem hagyja elfelejteni Nagy Imrét. Szavalóversenyen a mai fiatalok és idősek egyaránt szavalják verseit Sárretudvariban. Az irodalomszerető emberek, mint Kiss Balázs pedig olyan kincseket ad a Bihari Múzeumnak, mint Nagy Imre

¹³ Hegyesi 1987: 122.

elfeledett kéziratos verses füzetét. A pepita füzet egyelőre még várja azt a 2016-os esztendő, amikor a költő születésének 120. évfordulójáról megemlékezhetünk. A füzetben található olyan versek, melyek korábbi kötetekben nem jelentek meg, így újabb kiegészítésül szolgálhatnak Nagy Imre munkásságának feltárásához. A költő lányának visszaemlékezéséből lehet tudni, hogy valóban létezett egy pepita füzet, amelybe verseket írt az apja: „Több verse volt szegény édesapámnak, de egyszer jött egy végrehajtó, s elvitt egy pepita füzetet, ami tele volt költeményekkel. Sosem láttuk többé azt a füzetet.”¹⁴ A füzet tehát előkerült, és 2016-ban Sárrétudvariban ez lehet a Nagy Imre megemlékezések központi dokumentuma.

Irodalom

BAKÓ Endre

2004 *A pór testamentuma*. Debrecen

BALOGH Ferentz

1993 *A költő Nagy Imre bibliográfiája*. Miskolc

CZINE Mihály

1987 *Tücsök a máglyán. Nagy Imre versei*. Új Auróra, 1987. 2., 120–121.

HEGYESI János

1987 Költő Nagy Imréről szólva. *Új Auróra*, 1987. 2., 122–123.

KÖRMENDI Lajos

2005 A költő, akinek a párnája is tövisből volt. *Bárka*, 2005. 1. 98–104.

Gabriella Veres Szémán ***The poet Imre Nagy's manuscript from the literary collection*** ***of the Bihari Museum***

The poet was born in Sárrétudvari. His manuscript is a very significant part of the literary collection of the Museum of Bihar. These documents with other personal items were donated by the poet's daughter for the museum in 1974. The aim of the study to publish Imre Nagy's poetry manuscript including a few works which have not been printed yet, there by keep his memory alive in the literary life. However it will be the part of the preparation of the manuscript poetry booklet which will come out on the occasion of his 120th birthday in 2016, in Sárrétudvari.

¹⁴ Körmendi: 2005: 103.